

ACTIVITIES OF LOCAL MUSLIM INTELLECTUALS IN STATE ADMINISTRATION IN TURKESTAN IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

Alimbekova Ruxsora Yusufbekovna

Teacher, Namangan Center for Training in Olympic and Paralympic Sports

Abstract

This thesis analyzes the activities of local Muslim intellectuals within the state administration system in Turkestan in the late 19th and early 20th centuries, their role in socio-political processes, and their contribution to the development of society. This period is characterized as a complex historical stage in the history of Turkestan, marked by the strengthening of colonial administration alongside the emergence of new political, educational, and social ideas among local intellectuals.

The thesis examines the participation of local Muslim intellectuals in traditional administrative institutions, local administrative structures, and emerging socio-political processes. It also analyzes the initiatives of Jadid educators and progressive thinkers aimed at improving education, the press, legal awareness, and the administrative system.

The study considers the activities of Turkestan's Muslim intellectuals in state administration not only within the framework of political processes but also in connection with ideas of social modernization, national identity, and social progress. The participation of local intellectuals in the administrative system, as well as the opportunities and limitations they faced under the existing political conditions, are examined on the basis of historical sources.

Keywords

Turkestan, Muslim intellectuals, state administration, colonial administration, Jadidism, local administration, socio-political processes, late 19th century, early 20th century.

**XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA TURKISTONDA MAHALLIY
MUSULMON ZIYOLILARINING DAVLAT BOSHQARUVIDAGI
FAOLIYATI**

Alimbekova Ruxsora Yusufbekovna

Namangan olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyorlash markazi

o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu tezisda XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston hududida mahalliy musulmon ziyolilarining davlat boshqaruvi tizimidagi faoliyati, ularning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi o'rni va jamiyat taraqqiyotiga qo'shgan hissassi tahlil qilinadi. Mazkur davr Turkiston tarixida mustamlakachilik boshqaruvi kuchaygan, shu bilan birga mahalliy ziyolilar orasida yangi siyosiy, ma'rifiy va ijtimoiy qarashlar shakllangan murakkab tarixiy bosqich sifatida namoyon bo'ladi.

Tezisda mahalliy musulmon ziyolilarining an'anaviy boshqaruv institutlari, mahalliy ma'muriy tuzilmalar hamda yangi shakllanayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi ishtiroki yoritiladi. Shuningdek, jadid ma'rifatparvarlari va ilg'or fikrli vakillarning ta'lim, matbuot, huquqiy ong va boshqaruv tizimini takomillashtirishga qaratilgan tashabbuslari tahlil qilinadi.

Tadqiqotda Turkiston musulmon ziyolilarining davlat boshqaruvidagi faoliyati nafaqat siyosiy jarayonlar doirasida, balki jamiyatni modernizatsiya qilish, milliy o'zlikni anglash va ijtimoiy taraqqiyot g'oyalari bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Mahalliy ziyolilarning boshqaruv tizimidagi ishtiroki, mavjud siyosiy sharoitdagi imkoniyat va cheklovlar tarixiy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: Turkiston, musulmon ziyolilari, davlat boshqaruvi, mustamlaka boshqaruvi, jadidchilik, mahalliy boshqaruv, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, XIX asr oxiri, XX asr boshlari.

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

KIRISH

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston hududida yuz bergan siyosiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlar jamiyat hayotining barcha sohalariga, jumladan, boshqaruv tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ushbu davrda Turkiston Rossiya imperiyasi mustamlakachilik boshqaruvi ostida bo'lib, mahalliy aholi siyosiy va ma'muriy jarayonlarda cheklangan imkoniyatlarga ega edi. Shunga qaramay, mahalliy musulmon ziyolilari jamiyat manfaatlarini himoya qilish, boshqaruv tizimida ishtirok etish va ijtimoiy taraqqiyot yo'llarini izlashga intildilar.

Turkistonning an'anaviy boshqaruv tizimida qozilar, mingboshilar, oqsoqollar, ulamolar va boshqa mahalliy vakillar muhim o'rin egallagan. Rossiya imperiyasi tomonidan yangi ma'muriy boshqaruv tizimi joriy etilgach, mahalliy boshqaruv institutlari o'z faoliyatini yangi siyosiy sharoitga moslashtirishga majbur bo'ldi. Bu jarayonda bilimli, zamonaviy fikrlovchi musulmon ziyolilari jamiyatning siyosiy va madaniy hayotida faol ishtirok eta boshladilar.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shakllangan musulmon ziyolilar qatlami o'z faoliyatini asosan ma'rifat, ta'lim, matbuot va ijtimoiy islohotlar orqali namoyon etdi. Ular jamiyat taraqqiyoti uchun yangi usul maktablarini tashkil etish, milliy matbuotni rivojlantirish, huquqiy va siyosiy ongini oshirish kabi yo'nalishlarda faoliyat olib bordilar. Ayniqsa, jadidchilik harakati vakillari mahalliy boshqaruv va jamiyatni yangilash masalalariga alohida e'tibor qaratdilar.

Mahalliy musulmon ziyolilarining davlat boshqaruvidagi faoliyati bir necha yo'nalishda namoyon bo'ldi. Birinchidan, ular mavjud ma'muriy tizim doirasida mahalliy aholi manfaatlarini ifodalashga harakat qildilar. Ikkinchidan, ular ta'lim va ma'rifat orqali jamiyatni rivojlantirish, yangi boshqaruv tamoyillarini shakllantirish g'oyalarini ilgari surdilar. Uchinchidan, XX asr boshlarida siyosiy jarayonlarning

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

faollashuvi natijasida ayrim ziyolilar davlat va jamoat boshqaruvi masalalarida faol pozitsiyani egalladilar.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, Turkiston tarixidagi mazkur davr mahalliy ziyolilarning jamiyat boshqaruvidagi o‘rni, ularning siyosiy va ijtimoiy jarayonlarga ta’sirini chuqur o‘rganishni talab etadi. Chunki ular faoliyati nafaqat o‘z davrining ijtimoiy ehtiyojlarini aks ettirdi, balki keyingi davrlardagi milliy taraqqiyot jarayonlariga ham muayyan ta’sir ko‘rsatdi.

Ushbu tezisning maqsadi XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda mahalliy musulmon ziyolilarining davlat boshqaruvidagi faoliyatini, ularning jamiyat hayotidagi o‘rni va tarixiy ahamiyatini tahlil qilishdan iborat.

**TURKISTONDA MAHALLIY MUSULMON ZIYOLILARINING
BOSHQARUV TIZIMIDAGI FAOLIYAT YO‘NALISHLARI**

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda mahalliy musulmon ziyolilarining boshqaruv tizimidagi faoliyati bir necha asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ldi. Ularning faoliyati mavjud siyosiy sharoit, mustamlaka boshqaruvi tizimining xususiyatlari va jamiyatning ichki ehtiyojlari bilan chambarchas bog‘liq edi. Mahalliy ziyolilar davlat boshqaruvida bevosita mansabdor sifatida yoki jamoatchilik vakillari sifatida ishtirok etib, aholining manfaatlarini ifodalashga harakat qildilar.

Birinchi navbatda, musulmon ziyolilarining faoliyati mahalliy ma’muriy boshqaruv tizimi bilan bog‘liq edi. Rossiya imperiyasi Turkiston hududida o‘zining ma’muriy boshqaruv tizimini joriy qilgan bo‘lsa-da, mahalliy aholining kundalik hayotida an’anaviy boshqaruv institutlari ma’lum darajada saqlanib qoldi. Oqsoqollar, qozilar, ulamolar va boshqa mahalliy vakillar aholi bilan davlat hokimiyati o‘rtasidagi vositachi vazifasini bajardilar. Savodli va bilimli musulmon ziyolilari ushbu tizimda faoliyat yuritib, boshqaruv jarayonlarida ishtirok etdilar.

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ikkinchi muhim yo'nalish — sud-huquq tizimidagi faoliyat edi. Mustamlaka boshqaruvi sharoitida mahalliy aholi o'rtasidagi ayrim ijtimoiy munosabatlar an'anaviy huquqiy me'yorlar asosida tartibga solingan. Qozilik tizimida faoliyat yuritgan bilimlilar vakillar jamiyatdagi huquqiy munosabatlarni boshqarishda muhim rol o'ynadilar. Shu bilan birga, ular adolat, qonuniylik va aholining huquqiy manfaatlarini himoya qilish masalalariga e'tibor qaratdilar.

Uchinchi yo'nalish — ma'rifiy va ta'lim sohasidagi boshqaruv faoliyati hisoblanadi. Musulmon ziyolilari jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ta'limni ko'rdilar. Ayniqsa, jadid ziyolilari yangi usul maktablarini tashkil etish, o'quv dasturlarini takomillashtirish va zamonaviy bilimlarni keng joriy qilish orqali jamiyat boshqaruvi uchun zarur bo'lgan yangi avlodni shakllantirishga intildilar. Bu faoliyat bevosita davlat boshqaruvi bilan bog'liq bo'lmasa-da, jamiyatning siyosiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

To'rtinchi yo'nalish — jamoatchilik va siyosiy tashabbuslar edi. XX asr boshlariga kelib Turkistonda ijtimoiy-siyosiy jarayonlar faollashdi. Mahalliy ziyolilar turli yig'ilishlar, matbuot nashrlari va jamoat tashkilotlari orqali jamiyat muammolarini muhokama qila boshladilar. Ular boshqaruv tizimida mahalliy aholining ishtirokini kengaytirish, ta'lim va madaniyatni rivojlantirish, ijtimoiy muammolarni hal etish bo'yicha fikrlar bildirdilar.

Ayniqsa, jadidchilik harakati vakillari davlat boshqaruvini zamonaviylashtirish, xalqning siyosiy ongini oshirish va jamiyatda islohotlarni amalga oshirish zarurligini ilgari surdilar. Ularning qarashlarida boshqaruv samaradorligi, xalq manfaatlarini hisobga olish va ma'rifatli jamiyat qurish g'oyalari muhim o'rin egalladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, Turkiston musulmon ziyolilarining boshqaruv tizimidagi faoliyati mustamlaka siyosiy sharoiti sababli muayyan cheklovlarga ega edi. Ular yuqori darajadagi davlat qarorlarini qabul qilish imkoniyatiga to'liq ega bo'lmagan bo'lsalar-

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

da, mavjud imkoniyatlar doirasida jamiyat manfaatlarini himoya qilish, ma’rifiy islohotlarni amalga oshirish va mahalliy boshqaruv jarayonlariga ta’sir ko’rsatishga intildilar.

Shunday qilib, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston musulmon ziyolilarining boshqaruv tizimidagi faoliyati ma’muriy, huquqiy, ma’rifiy va jamoatchilik yo’nalishlarida namoyon bo’ldi. Ularning faoliyati o’sha davrdagi murakkab siyosiy sharoitga qaramay, jamiyat taraqqiyoti va milliy ong shakllanishida muhim tarixiy omil bo’lib xizmat qildi.

XULOSA

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda faoliyat yuritgan mahalliy musulmon ziyolilari murakkab siyosiy sharoitga qaramay, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy va ma’rifiy rivojida muhim o’rin egalladilar. Ularning davlat boshqaruvidagi ishtiroki mavjud ma’muriy tizim doirasida faoliyat yuritish, mahalliy aholi manfaatlarini ifodalash hamda jamiyatni isloh qilishga qaratilgan tashabbuslarda namoyon bo’ldi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, musulmon ziyolilari boshqaruv tizimida nafaqat amaliy faoliyat olib bordilar, balki zamonaviy boshqaruv tamoyillari, ma’rifatli jamiyat va ijtimoiy taraqqiyot g’oyalarini ilgari surdilar. Ayniqsa, jadid ziyolilarining ta’lim, matbuot va jamoatchilik faoliyati orqali jamiyatning siyosiy ongini shakllantirishdagi hissasi alohida ahamiyatga ega bo’ldi.

Shunday qilib, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston musulmon ziyolilarining faoliyati davlat boshqaruvi tarixida muhim bosqichlardan biri bo’lib, ular milliy tafakkur, ma’rifiy taraqqiyot va ijtimoiy islohotlar jarayonining shakllanishiga katta ta’sir ko’rsatdilar.

XULOSA

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda faoliyat yuritgan mahalliy musulmon ziyolilari murakkab siyosiy sharoitga qaramay, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

va ma'rifiy rivojida muhim o'rin egalladilar. Ularning davlat boshqaruvidagi ishtiroki mavjud ma'muriy tizim doirasida faoliyat yuritish, mahalliy aholi manfaatlarini ifodalash hamda jamiyatni isloh qilishga qaratilgan tashabbuslarda namoyon bo'ldi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musulmon ziyolilari boshqaruv tizimida nafaqat amaliy faoliyat olib bordilar, balki zamonaviy boshqaruv tamoyillari, ma'rifatli jamiyat va ijtimoiy taraqqiyot g'oyalarini ilgari surdilar. Ayniqsa, jadid ziyolilarining ta'lim, matbuot va jamoatchilik faoliyati orqali jamiyatning siyosiy ongini shakllantirishdagi hissasi alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

Shunday qilib, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston musulmon ziyolilarining faoliyati davlat boshqaruvi tarixida muhim bosqichlardan biri bo'lib, ular milliy tafakkur, ma'rifiy taraqqiyot va ijtimoiy islohotlar jarayonining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Султонов Х. Туркистонда жадидчилик ҳаракати тарихи. – Тошкент: Sharq, 2000.
2. Қосимов Б. Миллий уйғониш: жасорат, маърифат, фидойилик. – Тошкент: Ma'naviyat, 2002.
3. Adeeb Khalid. **The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia.** – Berkeley: University of California Press, 1998.
4. Edward Allworth. **The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present.** – Stanford: Hoover Institution Press, 1990.
5. Khalid A. **Making Uzbekistan: Nation, Empire, and Revolution in the Early USSR.** – Ithaca: Cornell University Press, 2015.

